

Rozstrzygnięcia *Traktatu*

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Wittgenstein Ludwig, *Traktat logiczno-filozoficzny*, tłum. B. Wolniewicz, Warszawa 1997.
- Wittgenstein Ludwig, *Traktat logiczno-filozoficzny*, tłum. Bogusław Wolniewicz, Warszawa 1997.

Rozstrzygnięcia *Traktatu*

Czy język służy nam czy to on przez nas przemawia?

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy jesteś w stanie wyobrazić sobie życie bez komunikowania się z innymi? Język daje nam możliwość opowiadania, nazywania, wydawania poleceń, formułowania pytań i prośb. Mówimy, posługując się językiem, ale może warto się też zastanowić, na ile język wpływa na to, co myślimy i czujemy oraz jak żyjemy?

Twoje cele

- Przeanalizujesz główne tezy *Traktatu logiczno-filozoficznego* Ludwiga Wittgensteina.
- Przedstawisz główne idee wczesnej filozofii analitycznej.
- Sprawdzisz, jak język może określać to, co możemy pomyśleć.
- Zastanowisz się, czy filozofia może się skończyć.

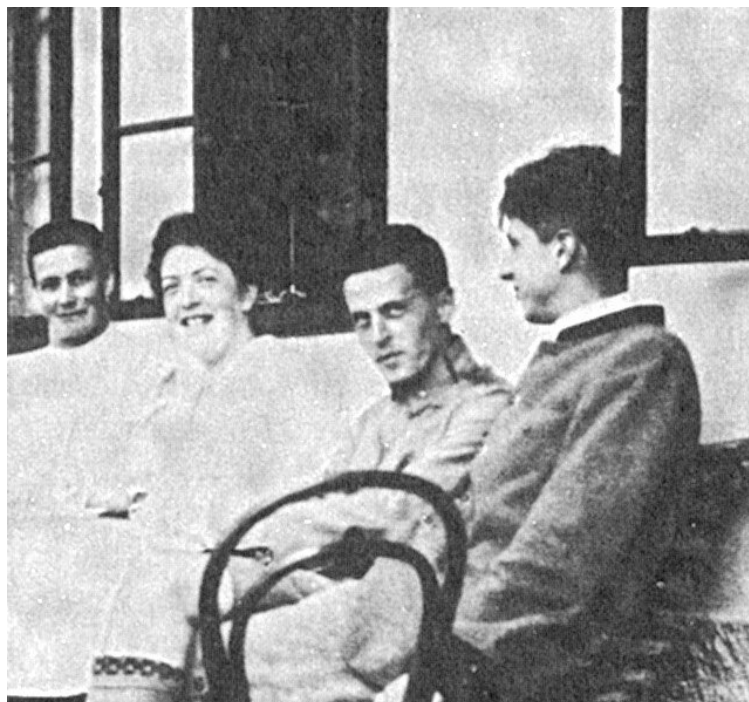
Czy o wszystkim można powiedzieć?

Na początku XX w. pojawił się nurt myślowy zwany filozofią analityczną, zwracający uwagę na to, by posługiwać się bardziej precyzyjnym językiem. Filozofowie analityczni krytykowali tych myślicieli, którzy nieodpowiedzialnie tworzyli efektywne, lecz niejasne metafory i pojęcia. Język filozofii powinien opierać się na logice oraz być **intersubiektywny** – czyli zrozumiały przez wszystkich. Przedstawicielami tego nurtu byli m.in. Bertrand Russell, George E. Moore i bohater niniejszego materiału – Ludwig Wittgenstein.

Ludwig Wittgenstein był niepokornym filozofem, któremu nie odpowiadała kariera pracownika akademickiego. Swoje główne dzieło – *Traktat logiczno-filozoficzny* – napisał w okopach podczas I wojny światowej. Początkowo twierdził, że w *Traktacie* rozwiązał wszelkie filozoficzne problemy, przedstawiając teorię logicznej konieczności, która wbrew koncepcjom Russella i G. Fregego, ukazywała logikę jako zbiór tautologii pozbawionych odniesienia przedmiotowego. Z czasem zmienił swoje zdanie, ale też do końca życia nie był zadowolony z tego, co napisał. Pochodził z bogatej austriackiej rodziny. Urodził się w 1889 r. w Wiedniu, a od końca lat 20. XX wieku mieszkał i pracował w Cambridge, w Wielkiej Brytanii. Tam też zmarł w 1951 r.

Aby zrozumieć poruszane w tym materiale zagadnienia, przypomnij sobie:

Zarówno życie, jak i dzieło Wittgensteina dzieli się zwykle na 2 okresy: „wczesny”, zwieńczony publikacją *Traktatu...*, i „późny”, związany z *Dociekaniami filozoficznymi*. Jednym z zasadniczych poglądów Wittgensteina było przekonanie, że tradycyjnie pojmowana filozofia wykracza poza granice sensu. Jego działalność była wymierzona przeciwko filozoficznej wiedzy, ponieważ wskazywała na brak sensu jej metafizycznej i *quasi*-naukowej postaci.

Wittgenstein twierdził, że u źródeł problemów filozoficznych leżą nieporozumienia. Punktem wyjścia wczesnej filozofii Wittgensteina była teoria logicznej konieczności, która przedstawiała logikę jako zbiór twierdzeń pozbawionych odniesienia przedmiotowego. Natomiast istotnym składnikiem jego filozofii była **obrazkowa teoria języka**, zgodnie z którą język, świat, zdania i opisywane w nich sytuacje mają wspólną formę logiczną i odpowiadają przedmiotom, będącym składnikami sytuacji opisywanych przez zdania.

Źródło: *W rodzinnej wiejskiej posiadłości Hochreit w 1920. Wittgenstein siedzi między swoją siostrą, Heleną Salzer, a szwedzkim przyjacielem, Arvidem Sjögrenem*, domena publiczna.

Istotą języka jest obrazowanie faktów, a granicę sensownego mówienia wyznacza możliwość odniesienia wypowiedzi do rzeczywistości. Granicę tę przekracza filozofia, kiedy nie mówi o faktach. Na straży sensu stoi analiza logiczna, która rozkładając zdania na zdania elementarne, jest środkiem wykrywania zdań pozbawionych przedmiotowego odniesienia.

Jaki jest cel używania logiki matematycznej w badaniu języka?

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D10IIFMYg>

Film edukacyjny. Ludwig Wittgenstein.

Wykłada prof Wojciech Sady.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o. o, licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Kim był autor Traktatu logiczno-filozoficznego?*

Traktat i jego struktura

Traktat logiczno-filozoficzny to właściwie jedyne dzieło Wittgensteina opublikowane za jego życia. Pozostałe prace miały charakter notatek, które zostały wydane już po śmierci autora. Badacze twórczości Wittgensteina podkreślają, że w jego filozoficznej biografii można wyróżnić dwa istotne okresy. Zwieńczeniem pierwszego jest właśnie *Traktat*. Drugi okres to przede wszystkim dyskusja z wcześniejszymi poglądami – wówczas powstało dzieło *Dociekania filozoficzne*. W pierwszym okresie Wittgenstein kładzie nacisk na to, by język był podporządkowany logice. W drugim zwraca bardziej uwagę na rzeczywiste użycie języka, czyli na jego pragmatykę.

Poglądy „wczesnego Wittgensteina” są określane mianem **atomizmu logicznego** (termin ten wprowadził Bertrand Russell). Oznacza to przekonanie, że wiedzę o świecie można rozłożyć na elementarne, atomowe sądy o świecie, które mogą być empirycznie zweryfikowane. Na przykład: teoria ewolucji składa się z szeregu elementarnych zdań, które można potwierdzić lub obalić przy pomocy naukowych obserwacji.

Struktura *Traktatu* odpowiada jego treści i jest bardzo uporządkowana. Składa się z siedmiu ponumerowanych **tez**. Mają one komentarze, które są oznaczone odpowiednimi numerami. Tak też punkt 1.1 jest komentarzem do tezy pierwszej, zaś punkt 1.11 jest rozwinięciem komentarza 1.1. Można powiedzieć, że *Traktat*... da się rozłożyć na szereg podstawowych („atomowych” twierdzeń):

- 1-2.063 – tezy dotyczące świata,
- 2.1-3.05 – tezy dotyczące myśli,
- 3.1-4.0641 – tezy dotyczące języka,
- 4.1-5.02 – tezy dotyczące funkcji prawdziwościowych,
- 5.1-6.031 – tezy dotyczące ogólnych form zdania,
- 6.1-7 – tezy dotyczące tego, co niewyrażalne.
- Teza 7 – pozostała bez komentarza.

- 1

- 1.1

- 1.11

- 1.12

- 1.13

- 1.2

- 1.21

Schemat przedstawia strukturę tez pierwszej części *Traktatu*....

Tezy traktatu

Jest siedem głównych tez traktatu i mogą one sprawiać wrażenie lakonicznych. Wittgenstein uważał jednak, że przy pomocy tych siedmiu tez rozwiązuje wszystkie problemy filozoficzne. Sam Wittgenstein porównuje swoje tezy do drabiny:

((Ludwig Wittgenstein

Traktat logiczno-filozoficzny

Tezy moje wnoszą jasność przez to, że kto mnie zrozumie, rozpozna je w końcu jako nedorzeczne; gdy przez nie – po nich – wyjdzie ponad nie. Musi niejako odrzucić drabinę, uprzednio się po niej wspiąwszy.

Źródło: Ludwig Wittgenstein, *Traktat logiczno-filozoficzny*, tłum. B. Wolniewicz, Warszawa 1997.

7 tez *Traktatu*...

1. Świat jest wszystkim, co jest faktem.

Świat składa się z sumy niepowiązanych ze sobą faktów atomowych, a tezy (zdania) tworzą obraz tego świata.

2. To, co jest faktem – fakt – jest istnieniem stanów rzeczy.

Po to, aby obraz przedstawiał określony fakt, musi mieć podobną strukturę logiczną jak ten fakt. Brzmienie języka może się zmieniać, ale logiczna struktura obrazu i faktu pozostaje niezmienną.

3. Logicznym obrazem faktów jest myśl.

W samym języku nie da się wyrazić podobieństwa struktury wypowiedzi z rzeczywistością. Można wskazać na fakt i wypowiedzieć zdanie, które ten fakt opisuje. Nie można jednak „przekroczyć” własnego języka i jedynym, co opisuje rzeczywistość, jest myśl, której nie odzwierciedla język.

4. Myśl jest to zdanie sensowne.

Wittgenstein starał się opisać mechanizmy niezbędne do stworzenia języka „doskonałego logicznie”. Zastosował on tabele rachunku prawdziwościowego, starając się udowodnić, że każda myśl może mieć logiczną strukturę.

5. Każde zdanie jest funkcją prawdziwościową zdań elementarnych.

Wittgenstein wykazał możliwość przekształcania każdego zdania warunkowego w zdanie prawdziwe, co później stało się podstawą współczesnej informatyki.

6. Ogólna forma funkcji prawdziwościowej ma postać: $[p, q, N(p)]$. Jest to ogólna forma zdania.

p – oznacza wszystkie zdania atomowe

q – oznacza wszelkie dowolne podzbiory zdań

N – oznacza negację zdań tworzących podzbiory

Teza ta twierdzi, że wszelkie zdania logiczne mogą być sprowadzone do ciągu operacji na odpowiedniej liczbie zdań atomowych. Logika i matematyka, według Wittgensteina, to tylko zbiory tautologii, które nie zawierają w sobie żadnej treści metafizycznej odnoszącej się do rzeczywistego świata.

7. O czym nie można mówić, o tym trzeba milczeć.

Zdanie to jest odbierane często jako akt rozpacz, wyrażający niemożność stworzenia jakiegokolwiek sensownej teorii bytu, z racji ograniczeń języka, który nie jest w stanie powiedzieć nic o rzeczywistości. Niektórzy zaś interpretują to zdanie jako negację wszelkich form filozofii. Sam Wittgenstein nie wyjaśnił tej tezy.

Słownik

kognitywistyka

(ang. *cognitive science* – dosłownie: nauki poznawcze) dziedzina nauki zajmująca się działaniem zmysłów, mózgu i umysłów, powstała na pograniczu wielu dziedzin: m.in. psychologii, filozofii, lingwistyki oraz logiki

lingwistyka

(łac. *lingua* – język) inaczej językoznawstwo, dziedzina naukowa, której przedmiotem poznania jest język

obrazkowa teoria języka

teoria Ludwiga Wittgensteina głosząca, że istotą języka jest bycie obrazem rzeczywistości

pozytywizm logiczny

inaczej neopozytywizm, nurt w filozofii, który postulował oparcie całej wiedzy na danych empirycznych i logice

teza

(gr. *thésis* – umieszczenie, przyjęcie) twierdzenie, dla którego przedstawia się uzasadnienie; niepotwierdzona teza nazywana jest hipotezą

atomizm logiczny

teza głosząca, że świat składa się z atomów logicznych (pewnych rzeczy lub pewnych faktów); w teorii i metodologii nauk pogląd, według którego całą prawdę o rzeczywistości można wyrazić w będących podstawowymi składnikami wiedzy zdaniach elementarnych, tj. w najprostszych zdaniach logicznych, rejestrujących proste jednostkowe fakty (tzw. fakty atomowe), ustalane przez obserwację naukową

Film edukacyjny

Polecenie 1

Zastanów się, jakie konsekwencje wynikają z porównania działalności filozoficznej do drabiny. Jest ona potrzebna, by przezwyciężyć pewne problemy, lecz potem staje się zbędna. Uzasadnij, czy możliwe jest zakończenie raz na zawsze sporów filozoficznych.

Polecenie 2

Wyjaśnij, jak rozumiesz słowa *Zdanie jest logicznym obrazem rzeczywistości*. Wykorzystaj informacje z filmu oraz wiedzę z całej lekcji.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DDXA0yoZu>

Film edukacyjny. *Tractatus logico-philosophicus* - omówienie. Część 3.

Wykłada prof. Wojciech Sady

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Tractatus logico-philosophicus – omówienie. Część 3.*

Dwie pierwsze części filmu na temat Ludwiga Wittgenstein znajdują się w materiale:

- [Ludwig Wittgenstein](#)

Polecenie 3

Na podstawie trzeciej części filmu wytłumacz, w jaki sposób myśl zawarta w *Traktacie logiczno-filozoficznym* Ludwiga Wittgensteina łączy się z poglądami mistyków.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

W pierwszych tezach swojego *Traktatu...* Wittgenstein wprowadza podstawowe pojęcia. Zapoznaj się z poniższym fragmentem, a następnie zaznacz w tabeli, które odpowiedzi są prawdziwe lub fałszywe.

- 1 Świat jest wszystkim, co jest faktem.
- 1.1 Świat jest ogółem faktów, nie rzeczy.
- 1.11 Świat jest wyznaczony przez fakty oraz przez to, że są to wszystkie fakty.
- 1.12 Ogół faktów wyznacza bowiem, co jest faktem, a także wszystko, co faktem nie jest.
- 1.13 Światem są fakty w przestrzeni logicznej.
- 1.2 Świat rozpada się na fakty.
- 2. To, co jest faktem – fakt – jest istnieniem stanów rzeczy.

Twierdzenie	Prawda	Fałsz
Świat składa się z faktów.	☐	☐
Fakty są synonimami rzeczy.	☐	☐
Mogą istnieć fakty, które istnieją poza światem.	☐	☐
Fakty nie mogą istnieć poza logiką.	☐	☐

Ćwiczenie 2

Dla Wittgensteina, podobnie jak dla całego nurtu filozofii analitycznej, nadrzędną wartością była logika. W *Traktacie...* znajdziemy szereg tez, które to podkreślają. W poniższym ćwiczeniu wymieniono kilka z nich. Przedstawione tezy połącz ze sformułowaniami, które mogłyby być ich zaprzeczeniem.

Nie można pomyśleć nic nielogicznego, gdyż inaczej trzeba by myśleć nielogicznie.

Fakty nie są związane z myślami.

W języku nie da się przedstawić nic „sprzecznego z logiką” – jak w geometrii nie da się podać współrzędnych figury sprzecznnej z prawami przestrzeni albo punktu, który nie istnieje.

Moc Boga jest nieograniczona.

Logicznym obrazem faktów jest myśl.

Jesteśmy w stanie wypowiedzieć sensownie rzeczy nielogiczne.

Mawiano, że Bóg może stworzyć wszystko, ale nic sprzecznego z prawami logiki. – Nie potrafilibyśmy bowiem powiedzieć, jak taki „nielogiczny świat” ma wyglądać.

Można wymyślić rzeczy nierealne.

Myśl zawiera możliwość pomyślanej sytuacji. Cokolwiek da się pomyśleć, jest też możliwe.

Nic nie ogranicza naszego myślenia.

Jednym z głównych wątków w *Traktacie* jest tzw. obrazkowa teoria języka. Mówi ona – w dużym uproszczeniu, że istotą języka jest bycie obrazem rzeczywistości. Zapoznaj się z głównymi tezami, które o tym mówią, a następnie podaj przykłady, w jaki sposób język obrazuje rzeczywistość. Czy język może mieć też inne funkcje? Wypisz je.

2.1 Tworzymy sobie obrazy faktów.

2.11 Obraz przedstawia pewną sytuację w przestrzeni logicznej - zachodzenie i niezachodzenie stanów rzeczy.

2.12 Obraz jest modelem rzeczywistości.

2.141 Obraz jest faktem.

2.16 Aby być obrazem, fakt musi mieć coś wspólnego z tym, co obrazuje.

2.161 W obrazie i w tym, co obrazowane, coś musi być identyczne, aby w ogóle jedno mogło być obrazem drugiego.

2.21 Obraz jest zgodny lub niezgodny z rzeczywistością; jest trafny lub błędny, prawdziwy lub fałszywy.

Konsekwencją tezy o nadrzędnym charakterze logiki jest słynna maksyma Wittgensteina: „*Granice mojego języka oznaczają granice mojego świata*”. Oznacza ona tyle, że to, co możemy sensownie opisać – mój świat – możemy zrobić, tylko używając języka. Nie istnieje zatem nic, czego nie można sensownie w języku przedstawić. Badacze języka – lingwiści i kognitywiści – od lat przyglądają się temu zagadnieniu. Przykładowo mieszkańcy terenów pustynnych mają kilkanaście określeń piasku, których znaczenia nie da w prosty sposób przełożyć na pozostałe języki.

Pomyśl o języku, którego używasz ty i twoi rówieśnicy. Zastanów się nad słowami lub wyrażeniami, które są charakterystyczne dla was, ale niekoniecznie są zrozumiałe dla pokolenia twoich rodziców lub dziadków. Pomyśl o dwóch takich przykładach.

Zapoznaj się z tekstem. Następnie przyporządkuj zdania do odpowiednich zbiorów.

((Ludwig Wittgenstein

Traktat logiczno-filozoficzny

6.41 Sens świata musi leżeć poza nim. W świecie wszystko jest tak, jak jest, i dzieje się, jak się dzieje; nie ma w nim żadnej wartości – a gdyby była, to nie miałyby wartości. Jeżeli jest jakaś wartość, która ma wartość, to musi leżeć poza wszystkim, co się dzieje i przydarza. Albowiem wszystko, co dzieje się i przydarza, jest przypadkowe. Co zaś czyni je nieprzypadkowym, nie może być w świecie, bo wtedy byłoby znowu przypadkowe. Musi leżeć poza światem.

6.42 Dlatego nie może być żadnych zdań etycznych. Zdania nie mogą wyrazić nic wyższego.

6.421 Jest jasne, że etyki nie da się wypowiedzieć. Etyka jest transcendentálna (etyka i estetyka to jedno).

Źródło: Ludwig Wittgenstein, *Traktat logiczno-filozoficzny*, tłum. B. Wolniewicz, Warszawa 1997.

Fakty

Zespół jest kultowy.

Teoria heliocentryczna podoba mi się.

Oszustwo jest przestępstwem.

Należy myć zęby.

Oszustwo jest niedopuszczalne.

Próchnica niszczy zęby.

Ziemia jest okrągła.

Wartości

Ćwiczenie 6

W 6.5 Wittgenstein pisze: „Do odpowiedzi, której nie można wyrazić, nie można też wyrazić pytania. Wielka zagadka nie istnieje. Jeżeli jakieś pytanie da się w ogóle postawić, to można też na nie odpowiedzieć”. Zastanów się i zaznacz te pytania, których – zgodnie z filozofią Wittgensteina – nie można sensownie postawić.

☐ Jaki sens ma życie?

☐ Czy teoria ewolucji ma sens?

☐ Czy istnieje wolna wola?

☐ Czy istnieje życie po śmierci?

☐ Czy istnieje Bóg?

☐ Dlaczego wyginęły dinozaury?

☐ Jaki jest wynik działania $2 + 2$?

Ćwiczenie 7

W podsumowaniu Wittgenstein pisze o tym, jaka jest rola filozofii oraz ogólny sens *Traktatu...*. Zapoznaj się z poniższym fragmentem, a następnie zrekonstruuj kolejność argumentacji, która doprowadziła Wittgensteina do takich, a nie innych wniosków.

6.53 Poprawna metoda filozofii byłaby właściwie taka: Nie mówić nic poza tym, co się da powiedzieć, czyli poza zdaniami nauk przyrodniczych – a więc nic poza tym, co z filozofią nie ma nic wspólnego; a gdyby potem ktoś chciał powiedzieć coś metafizycznego, wykazać mu, że pewnym znakom nie nadał w swoich zdaniach żadnego znaczenia. Byłaby to dla niego metoda niezadowolająca – nie miałby poczucia, że uczymy go filozofii – ale jedyna ściśle poprawna.

6.54 Tezy moje wnoszą jasność przez to, że kto mnie rozumie, rozpozna je w końcu jako niedorzeczne; gdy przez nie – po nich – wyjdzie ponad nie (musi niejako odrzucić drabinę, uprzednio po niej się wspiąwszy). Musi te tezy przewyciężyć, wtedy świat przedstawi mu się właściwie.

Lektura *Traktatu...* pozwoli uznać, że jest on pewnym nadużyciem języka.

Prawidłowa filozofia polega na krytyce nadużywania języka.

Możemy sensownie mówić jedynie o tym, co jest – o faktach.

Filozofia, rozumiana jako metafizyka, jest nadużyciem języka.

Ćwiczenie 8

Ostatnia teza *Traktatu...* brzmi:

7. O czym nie można mówić, o tym trzeba milczeć.

Znając pozostałe założenia filozofii Ludwiga Wittgensteina, postaraj się je zinterpretować swoimi słowami.

Dla nauczyciela

Autor: Tadeusz Mincer

Przedmiot: Filozofia

Temat: Rozstrzygnięcia *Traktatu*

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

13. Filozofia analityczna. Uczeń:

1) przedstawia główne idee wczesnej filozofii analitycznej na przykładzie jednego z następujących autorów: George Edward Moore, Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Przeanalizujesz główne tezy *Traktatu logiczno-filozoficznego* Ludwiga Wittgensteina.
- Przedstawisz główne idee wczesnej filozofii analitycznej.
- Sprawdzisz, jak język może określać to, co możemy pomyśleć.
- Zastanowisz się, czy filozofia może się skończyć.

Cele operacyjne. Uczeń:

- analizuje główne tezy *Traktatu logiczno-filozoficznego* Ludwiga Wittgensteina;
- przedstawia główne idee wczesnej filozofii analitycznej;
- sprawdza, jak język może określać to, co możemy pomyśleć;
- zastanawia się, czy filozofia może się skończyć.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia chętnym lub wybranym uczniom e-materiał: „Rozstrzygnięcia *Traktatu*”. Uczniowie przygotowują krótki film (teledysk) jako ilustrację do treści materiału. Film mogą przygotować na telefonach komórkowych lub wykorzystać szablony do animacji dostępne w internecie. Uczniowie powinni umieć opowiedzieć o swoich etiudach i uzasadnić dobór środków artystycznych.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel przedstawia uczniom temat lekcji i cele zajęć, które wyświetla przy użyciu tablicy interaktywnej lub rzutnika, oraz wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.
2. Nauczyciel przedstawia główne pytanie, które będzie przedmiotem zajęć: *O czym jesteśmy w stanie mówić, czyli jakie są granice naszego języka?* Na tablicy należy zapisać motto, które Wittgenstein umieścił w *Traktacie*:
„...a wszystko, co się wie, nie tylko w szumie i zgiełku słyszało, da się powiedzieć w trzech słowach.”
 - Nauczyciel prosi, by uczniowie zastanowili się chwilę nad tą myślą. Następnie osoby chętne ją komentują.
 - Nauczyciel krótko informuje uczniów o tym, kim był Ludwig Wittgenstein.
 - Wittgenstein był ważną postacią w rozwoju filozofii analitycznej i pozytywizmie logicznym – tu należy wyjaśnić te dwa określenia;

- Wittgenstein był przedstawicielem tzw. zwrotu lingwistycznego w filozofii, który polegał na szczególnym zainteresowaniu językiem jako narzędziem, który w znacznym stopniu określa to, co myślimy, mówimy i działamy.
- Nauczyciel informuje, że przedmiotem zajęć będzie wczesna filozofia Wittgensteina związana z jego *Traktatem logiczno-filozoficznym*. Warto tu wspomnieć o zwyczajowym podziale twórczości Wittgensteina na wczesny i późny okres – ten drugi będzie omawiany na innych zajęciach.

Faza realizacyjna:

1. Praca z tekstem.

- Nauczyciel zapisuje na tablicy cztery pytania, które według Immanuela Kanta są podstawowymi pytaniami filozoficznymi. Warto tu dodać, jaka dyscyplina filozoficzna zajmuje się danymi pytaniami oraz jakie szczegółowe pytania związane są z tymi zagadnieniami. Należy się również upewnić, że wszystkie terminy i pytania są zrozumiałe dla uczniów. Można również podać przykłady filozoficznych odpowiedzi na te pytania. Pytania:
 1. Co mogę wiedzieć? – epistemologia: czy wiedza naukowa jest obiektywna, czym jest prawda, jaka metoda poznania wiedzy jest najpewniejsza?
 2. Co powinienem czynić? – etyka: czym jest dobro, czy istnieją obiektywne wartości moralne?
 3. Czego mogę się spodziewać? – metafizyka: czym jest świat, czy istnieje życie po śmierci, jaki sens ma ludzkie życie?
 4. Kim jest człowiek? – antropologia filozoficzna: czy człowiek ma duszę, czy jest ona nieśmiertelna, czy człowiek jest z natury dobry czy zły?
- Nauczyciel prezentuje uczniom grafikę interaktywną zawartą w e-materiale – drabinę symbolizującą podstawowe założenie *Traktatu*.... Ma ona przedstawiać logikę całego traktatu – wychodzi od pewnych założeń ontologicznych i językowych, by ostatecznie rozstrzygnąć niektóre filozoficzne dylematy.
- Następnie nauczyciel omawia wybrane tezy traktatu. W tym celu dzieli klasę na cztery grupy. Każda z grup otrzymuje fragmenty *Traktatu*... wymienione poniżej. Nie omawiamy wszystkich, ale jedynie tezy główne 1, 2, 3, 4 i 7 oraz wymienione rozwinięcia: 1, 1.1, 1.11, 1.13, 1.2; 2.1, 2.11, 2.12, 2.141, 2.16, 2.161, 2.21; 3, 3.001, 3.01, 3.02, 3.03, 3.031; 6.41, 6.42, 6.421.
- Powyższe tezy należy mieć wydrukowane na papierze. Podczas omawiania założeń drabiny odwołujemy się do konkretnych cytatów.
- Następnie każda z grup pracuje nad jednym z czterech wymienionych powyżej pytań filozoficznych. Zadaniem grup jest przygotowanie odpowiedzi na te pytania z perspektywy *Traktatu logiczno-filozoficznego*. Grupy mają w tym celu wykorzystać przygotowane przez nauczyciela fragmenty *Traktatu*....

Przykładowe wnioski, do jakich mogą dojść grupy mogą być następujące:

1. Co mogę wiedzieć? – możemy znać jedynie te fakty, które jesteśmy w stanie wyrazić w języku

zgodnie z logiką;

2. Co powinienem zrobić? – nie można sensownie odpowiedzieć na to pytanie, ponieważ pytanie o wartości odnosi się do tego, co jest poza światem – to zaś nie może być wypowiedziane;

3. Czego mogę się spodziewać? – świat jest zbiorem faktów, możemy go zbadać naukami przyrodniczymi, pytania metafizyczne są zaś pozbawione sensu;

4. Kim jest człowiek? – na to pytanie można odpowiedzieć jedynie biologia. Pytanie o duszę jest bezpodstawne, gdyż pojęciu duszy nie odpowiada żaden obserwowalny fakt.

Uczniowie mają 10 minut na pracę w grupach, potem 5 minut na prezentację swoich wniosków. Przy prezentacji rolą nauczyciela jest sprawdzenie, czy wnioski te mają pokrycie w założeniach *Traktatu*...

2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Film edukacyjny”. Odczytanie polecenia do multimedium: *Zastanów się, jakie konsekwencje wynikają z porównania działalności filozoficznej do drabiny. Jest ona potrzebna, by przezwyciężyć pewne problemy, lecz potem staje się zbędna. Uzasadnij, czy możliwe jest zakończenie raz na zawsze sporów filozoficznych.* Wspólna praca całego zespołu klasowego nad odpowiedziami.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1-4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”, omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów, udzielając im tym samym informacji zwrotnej.
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 7 i 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Sady W., *Wprowadzenie do: Ludwig Wittgenstein, Uwagi o religii i etyce*, Kraków 1995.
- Wolniewicz B., *O filozofii i Wittgensteinie*, w: *Filozofia i wartości*, t. III, Warszawa 2003, s. 108–113.
- Brożek A., *Filozofia jako zwalczanie zabobonów*, w: „Filozofuj!” 2020 nr 6 (36), s. 19–21.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Grafikę interaktywną można zaprezentować przy pomocy rzutnika multimedialnego, wydrukować w odpowiednim rozmiarze lub ewentualnie samodzielnie narysować podobny schemat na dużym arkuszu papieru. Schemat może zostać wykorzystany podczas fazy realizacyjnej i podsumowującej zajęć.
- Uczniowie zapoznają się z multimedium w sekcji „Film edukacyjny” i przygotowują do niego pytania. Następnie zadają je sobie nawzajem, sprawdzając stopień przyswojenia jego treści.